

Голові спеціалізованої Вченої ради Д 26.062.16
в Національному авіаційному університеті
доктору юридичних наук, професору
Калюжному Р. А.
03058, м. Київ, просп. Любомира Гузара, 1.

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, доцента Прощаєва
Володимира Володимировича на дисертацію Верлос Наталі Володимирівни
на тему: «Рецепція у конституційному праві України», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.02 –
конституційне право; муніципальне право**

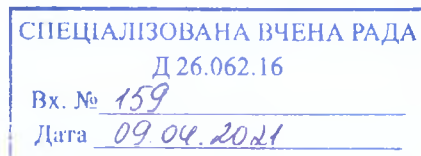
Актуальність теми дисертаційного дослідження, обраної Н. В. Верлос, не викликає сумнівів. Це обумовлено багатьма аспектами, основними серед яких є:

– проголошення Україною курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що набуло у 2019 році конституційного закріплення та яке передбачає приведення національної правової системи до стандартів провідних країн світу та Європейського Союзу;

– обрання в умовах євроінтеграційних процесів шляху на відновлення і повернення правової системи України до джерел національної правової ментальності, одним із найважливіших кроків на якому є рецепція права;

– рецепція елементів іноземної правової культури та їх імплементація в національну правову систему для сучасної України є одним із способів вирішити численні власні правові проблеми взагалі та конституційного права зокрема;

– теорію конституційного права неможливо розвивати суто на національному ґрунті, оскільки правотворчість багатьох розвинутих країн світу, в першу чергу країн ЄС, має величезний та унікальний історичний досвід, який не тільки можна, але й необхідно запозичити, відтворити або сприйняти внутрішньодержавною українською правовою системою, тобто збагатитися

принципами, інститутами, основними рисами, конкретними правовими приписами інших внутрішньодержавних правових систем;

– рецепція у конституційному праві, якщо вона здійснюється навмисно та добровільно «імпортує» елементи іншої правової системи, може здійснюватися лише на підставі обґрунтованих попередніх наукових досліджень. Це дійсно дозволить наблизити конституційне право України до найкращих зразків та стандартів європейської правової культури;

– рецепція є найважливішим та невід’ємним інструментом, який, як правильно зазначає здобувачка, якісно модернізує не тільки конституційне право, але й Конституцію України як системоутворюючу матрицю функціонування всієї правової системи, фундаментальну основу формування інших галузей права;

– необхідність рецепції та її явно позитивний вплив на національну правову систему ставить перед наукою конституційного права, як справедливо стверджує Н. В. Верлос, актуальне завдання синтезувати та розвинути традиційні теорії правової рецепції, наслідком чого стане вироблення модернізованої доктрини рецепції в конституційному праві;

– дисертація Н. В. Верлос є першою в Україні комплексною фундаментальною та системною науковою працею, в якій на підставі порівняльного правознавства досліджується феномен рецепції в конституційному праві України в сучасних умовах становлення та розвитку транснаціонального конституціоналізму;

– дослідження проблеми рецепції у конституційному праві України на рівні докторської дисертації дозволяє визначити перспективи розвитку української державності в контексті глобалізації та євроінтеграції з урахуванням особливостей національного менталітету, стану правової культури та правосвідомості громадян, конституційних традицій, звичаїв тощо.

Вищевказані аспекти зумовили теоретичну та практичну потребу в проведенні фундаментального дисертаційного дослідження рецепції у конституційному праві України.

Про актуальність обраної теми дослідження також свідчить й її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах комплексних наукових проектів: «Основні напрямки удосконалення законодавства України в умовах євроінтеграційних процесів» та «Дослідження проблем теорії адміністративного права в умовах глобалізаційних процесів» (номери державної реєстрації, відповідно, 0115U00710 та 0115U00711). Крім того, тема дисертації пов'язана з підготовкою змін до конституційного законодавства та безпосередньо стосується «Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук на 2014– 2018 роки», затверджених постановою Президії НАН України від 20 грудня 2013 р. № 179 (п. 3.4.2.5) та «Перспективних напрямів кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями», затверджених рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18.10.2013 р. № 86/11.

Наукові положення, висновки і практичні рекомендації, які сформульовані в дисертації, їх достовірність забезпечені детальним аналізом значного обсягу законодавчих та інших нормативно-правових джерел, численних наукових праць та літератури, що були опрацьовані дисертантом під час підготовки та написання дисертаційного дослідження (список використаних джерел містить понад 800 найменувань), а також застосуванням широкого спектру філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціально-наукових методів пізнання суспільних явищ і процесів у сфері рецепції права та її застосування у розвитку національного конституційного права.

Авторка дисертації дуже сміливо сформулювала мету дослідження як розроблення теорії рецепції в конституційному праві України у контексті зарубіжного досвіду, а також дослідження прикладних проблем рецепції окремих інститутів конституційного права та тенденцій його розвитку в сучасному світі.

Необхідно зазначити, що з кожним розділом та підрозділом Н. В. Верлос поступово, але наполегливо досягала поставленої мети. Безсумнівно, здобувачка розробила саме теорію рецепції в конституційному праві України, що повністю відповідає рівню докторської дисертації, та запропонувала на підставі особисто розробленої теорії конкретні практичні рекомендації вирішення прикладних проблем рецепції окремих інститутів конституційного права, спрогнозувала тенденції його розвитку у найближчому майбутньому. Можна цілком погодитися з міркуванням авторки, що результати дослідження дають змогу сформулювати оновлену доктрину розуміння рецепції як конституційно-правового феномену та процесу в умовах сучасних процесів конституційної глобалізації, транснаціоналізації та конституційно-правової модернізації в Україні (стор. 12 дисертації).

Вірно сформульована та досягнута мета дослідження дозволила Н. В. Верлос гарантовано та з високим ступенем достовірності обґрунтувати висунуті нею наукові положення та практичні висновки і рекомендації.

Ознайомлення з текстом дисертації дає підстави стверджувати, що всі дванадцять завдань, які поставлено для досягнення мети, повністю авторкою розв'язані. Серед завдань особливу увагу привертають такі: розгляд доктринальних інтерпретацій розуміння сутності та змісту рецепції як загальнотеоретичного та правового феномену; формулювання доктринальної дефініції «рецепція у конституційному праві» (конституційно-правова рецепція); розробка комплексної класифікації рецепції в конституційному праві та здійснення загальної характеристики окремих її видів; аналіз особливостей

рецепції в конституційному праві в процесі євроінтеграції та конституційно-правової модернізації в Україні; визначення та обґрунтування можливих негативних наслідків рецепції для розвитку конституційного права; застосування рецепції в умовах глобалізації та реалізації концепції транснаціонального конституціоналізму.

Системною, послідовною та досить логічною уявляється архітектоніка дисертаційного дослідження Н. В. Верлос. Рецензована дисертаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів, що поділяються на дванадцять підрозділів, та висновків, які наведені автором після кожного розділу та наприкінці всієї роботи. Висновки за кожним розділом корелюються із висновками за всією дисертацією. Вони дійсно є підґрунтям для формулювання практичних рекомендацій щодо удосконалення та модернізації окремих інститутів національного конституційного права.

Сформульовані авторкою у вступі результати про наукову новизну свідчать про їх оригінальність, неповторність та самобутність. Серед положень, які вперше висуваються дисертантом, особливої уваги заслуговують такі: особисте визначення поняття «рецепція в конституційному праві (конституційно-правова рецепція)» та обґрунтування поняття «механізм рецепції в конституційному праві»; розробка системної класифікації рецепції в конституційному праві та її диференціації за різними критеріями; визначення форм рецепції в конституційному праві та обґрунтування їх класифікації; визначення системи спеціальних методів рецепції в конституційному праві.

Аналіз наведених у дисертації положень, пропозицій, висновків і рекомендацій свідчить про те, що вони дійсно можуть бути використані:

– у правотворчій роботі – як теоретичний матеріал для системного конституційно-правового реформування й модернізації в контексті євроінтеграції та сучасних тенденцій розвитку конституційного законодавства;

– у правозастосовній діяльності – для ефективності сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжних конституційно-правових інститутів і міжнародних стандартів конституційного будівництва;

– у науково-дослідній сфері – для подальшого розроблення модернізованої доктрини рецепції в конституційному праві та механізму її реалізації;

– у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників із конституційного права України, при викладанні відповідних навчальних дисциплін і спецкурсів; у науково-дослідній роботі студентів;

– у правовиховній роботі – для підвищення конституційної правосвідомості та загальної правової культури громадян, активізації їх участі у прийнятті рішень та здійсненні публічної влади.

Теоретичні висновки та основні положення дисертації були представлені на 19 науково-практичних конференціях (у тому числі зарубіжних), що свідчить про високий рівень апробації результатів дослідження.

Основні положення та результати дослідження Н. В. Верлос відображено в 55 наукових працях, у тому числі: 1 одноосібна монографія; 2 розділи колективної монографії, що видана міжнародним видавництвом, яке входить до рейтингу книговидавців SENSE; 2 публікації у виданнях, що включені до наукометричної бази «Emerging Sources Citation Index by Web of Science»; 19 наукових статей, із яких 17 опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук і включені до категорії «Б»; 2 статті – у зарубіжних наукових виданнях; 19 тез доповідей на науково-практичних конференціях; 3 публікації у збірниках наукових праць; 9 навчально-методичних видань. Кількість публікацій та тез доповідей свідчить про ознайомлення із результатами дослідження широкого кола фахівців та спеціалістів у галузі конституційного права.

Дуже цікавими та корисними є розроблені авторкою схеми, наведені у додатках до дисертації: структура механізму рецепції у конституційному праві (додаток Б); форми рецепції у конституційному праві (додаток В); методи рецепції у конституційному праві (додаток Г) та класифікація рецепції у конституційному праві (додаток Д). В цих додатках-схемах у стислому вигляді наочно відображено основні наукові та практичні результати дослідження

Як правило наукові дослідження, що присвячені розв'язанню складних проблем теоретичного і практичного характеру та є інноваційними, викликають дискусії або запитання. Тому, в цілому позитивно оцінюючи дисертацію В. В. Верлос, водночас варто звернути увагу на деякі висновки й твердження, що викликають сумніви та можуть слугувати підґрунтям дискусії під час захисту дисертації.

1. Авторка для запобігання виникненню деформацій та ризиків в процесі рецепції тричі пропонує (стор. 5, 361 та 366 дис.) поряд із нормативним закріпленням конституційно-правових інновацій одночасно передбачати механізм відповідальності. Дійсно, оскільки для застосування рецепції необхідно прийняття суто суб'єктивного вольового рішення, то після «переміщення», «міграції», «запозичення», «трансплантації» тощо конституційно-правового матеріалу з правових масивів іноземних держав можуть настати негативні юридичні наслідки. Було б дуже цікавим почути від дисертанта відповідь на таке запитання: у яких формах і видах може настати відповідальність?

2. Цікаві та вкрай важливі проблеми досліджує дисертант у підрозділі 3.2 «Особливості застосування конституційно-правової рецепції в процесі удосконалення у сфері прав людини», серед яких виокремлюється необхідність завдяки рецепції посилити системи гарантування і ефективності механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. Здобувачка ретельно проаналізувала міжнародно-правові акти та конституційне законодавство

провідних демократичних держав світу та у якості прикладів навела правові приписи, які доцільно рецепіювати в українське конституційне право, але в основному для розширення переліку загальних ознак та вдосконалення механізму запобігання та протидії різним видам дискримінації, захисту соціальних прав окремих категорій громадян тощо. Оскільки право на життя є одним з основних конституційних прав, доцільно було б дослідити можливість застосування рецепції саме для гарантування цього основного права. Відомо, що для України конституційне визначення гарантування права на життя має вкрай важливе значення, тому що за останні роки смертність значно перевищує народжуваність.

3. По всьому тексту дисертації авторка багато разів використовує власні, а також запозичені з закордонних джерел словосполучення з узгодженим означенням-прикметником «конституційний» (конституційна експансія, конституційне запозичення, конституційна універсалізація, конституційний вимір, конституційний правопорядок, конституційна правосвідомість, конституційні цінності, конституційні традиції, конституційні ідеї, конституційна міграція, конституційна медицина, конституційна культура, конституційна ідентичність, конституційна правосвідомість, конституційний патріотизм тощо). Але не завжди можна почути авторське бачення змісту цих словосполучень. Здається, робота була б кращою, якби автор надав своє визначення цим вкрай важливим категоріям, хоча б такому словосполученню як «конституційний патріотизм».

4. Дуже слушною, сміливою та інноваційною є пропозиція здобувачки (стор. 362 та 374 дисер.) стосовно прийняття на глобальному рівні «Глобальної хартії конституційних цінностей» (здається за аналогією із назвою «Глобальний договір ООН - United Nations Global Compact!»?), дія якої, на думку дисертанта, поширюватиметься на більшість демократичних держав та закріплюватиме пріоритети національного конституційного регулювання.

Підтримуючи в цілому пропозицію, виникає питання: може все ж таки почати з розробки та прийняття «Загальної хартії..», яка об'єднала б саме більшість демократичних держав світу, а їх не так багато, та закріпила б пріоритети національного конституційного регулювання кожної такої держави?

5. Для поліпшення всеосяжного сприйняття та з'ясування результатів значної, копіткої роботи бажано було б здобувачеві сформулювати висновки по дисертації не у формі анотації здобутків дослідження, а у класичному варіанті, тобто із викладенням остаточної думки про проблеми з виведенням нового судження з новим знанням та позначенням кожного висновку відповідною цифрою.

Проте висловлені зауваження не зменшують актуальності та наукової цінності результатів дисертаційного дослідження, представлених в авторефераті та тексті докторської дисертації Н. В. Верлос.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень автора.

Опубліковані Н. В. Верлос монографії, наукові праці та тези повідомлень повністю репрезентують зміст наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у даному дисертаційному дослідженні.

Автореферат дисертації адекватно відтворює основні положення та висновки самої дисертації на тему «Рецепція у конституційному праві України». Їх зміст і положення, що є предметом дослідження та захисту ідентичні. І дисертація, і її автореферат виконані з дотриманням вимог сучасного українського ділового мовлення.

За актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих здобувачкою наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, що висуваються до докторських

дисертацій і встановлені пунктами 9, 10, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а також основним вимогам чинного законодавства щодо дисертацій та авторефератів дисертацій.

На підставі вище викладеного вважаю, що дисертація на тему «Рецепція у конституційному праві України» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливу наукову проблему у формі виробленої цілісної теорії рецепції в конституційному праві України у контексті зарубіжного досвіду, а також дослідження прикладних проблем рецепції окремих інститутів конституційного права та тенденцій його розвитку в сучасному світі, а авторка дисертації – Верлос Наталя Володимирівна, за результатами і на підставі публічного захисту, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право.

**Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, доцент,
професор спеціальної кафедри
Академії зовнішньої розвідки
України**

В. В. Процаєв

Тірноє закірлюю.
Співробітник кадрового підрозділу
Академії зовнішньої розвідки України
Владислав О. Сидіма